

پژوهش

تأثيرات الكوى توسعه اى عربستان سعودى بر افكار عمومى داخل ايران

17 مارس 2024

دكتور محمد بن طقر السلمى
دانشيار مطالعات ايران شناسى- دانشگاه ام القرى

RASANAHA
المعهد الدولى للدراسات الإيرانية
International Institute for Iranian Studies

ح) رصانة - المعهد الدولي للدراسات الإيرانية ، 1445 هـ

السلمي، محمد بن صقر

تأثيرات الگوی توسعه ای عربستان سعودی بر افکار عمومی

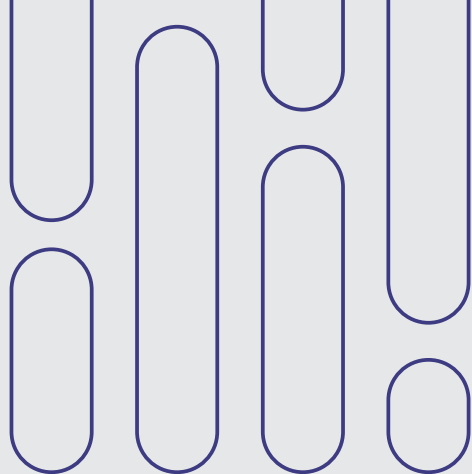
داخل ایران / محمد بن صقر السلمي -. الرياض ، 1445 هـ

..ص ؛ .سم

فيپا: 1445/6760

شابک: 978-603-92145-6-4

سلب مسئولیت: پژوهش و مطالب درج شده در آن بیانگر نظرات نویسنده است و
موسسه بین المللی مطالعات ایران هیچ مسئولیتی در این مورد ندارد.

فهرست

4 مقدمه
	نخست: موضعگیریه‌ها و نظرات نخبگان ایران در قبال
5 تحولات کنونی در عربستان سعودی
	دوم: مهمترین جنبه‌های تأثیرگذاری
23 در داخل ایران
29 برآیند

در طول یک دهه گذشته، رقابت منطقه ای بر روابط عربستان سعودی و ایران و مخصوصاً نگاه مردم ایران به عربستان سعودی سایه انداخت. گفتمان رسمی ایران تلاش کرد در مورد پادشاهی عربستان سعودی سیاه نمایی کند. اما در چند ماه اخیر، با توجه به تحولات داخلی و خارجی و با توجه به شاخصها و آمارهایی که پادشاهی عربستان سعودی را در سطح منطقه و بین الملل در جایگاه مهمی قرار می دهد، این کشور مورد توجه منطقه و جهان قرار گرفته است. ایران از جمله کشورهایی است که مردم آن و مخصوصاً نخبگان و بخشهای وسیعی از توده های مردم شیفته الگوی عربستان سعودی شده اند. و از آنجا که نظام ایران، به پادشاهی عربستان سعودی به چشم یک رقیب منطقه ای می نگرد، از این مسأله چندان دل خوشی ندارد؛ زیرا اگر مردم ایران شناخت درستی از عربستان سعودی پیدا کنند، قطعاً با سیاستهای نظام ایران و پروژه های منطقه ای آن مقایسه می کنند و این امر، نظام ایران را در تنگنا قرار می دهد و در نتیجه، مشروعیت نظام کمزنگ تر می شود و سیاه نمایی های رسانه های رسمی ایران در مورد پادشاهی عربستان نیز بر ملا می گردد. در چارچوب همین تحولات، این پرسش مطرح می گردد که الگوی توسعه ای عربستان سعودی تا چه اندازه بر افکار عمومی داخل ایران تأثیرگذار بوده است؟ در کنار این پرسش اصلی، پرسشهای فرعی دیگری نیز مطرح می گردد که عبارتند از: واکنش نخبگان و افکار عمومی ایران در قبال تحولات کنونی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی عربستان سعودی چیست؟ و چگونه می توان تأثیر آن را بر فضای داخل ایران بازخوانی کرد؟

این پژوهش در صدد است برای پاسخ به این پرسش، به بررسی و تحلیل موضع نخبگان و افکار عمومی ایران در قبال تحولات اجتماعی و اقتصادی پادشاهی عربستان سعودی و نقش راهبردها و طرحهای توسعه ای که پادشاهی عربستان سعودی را به یک جهش توسعه ای و متمدانه سوق داده است و سطح زندگی شهروندان سعودی را بهبود بخشیده است، بپردازد. واقعیت این است که پادشاهی عربستان سعودی به سطحی

رسیده است که عن قریب با کشورهای دارای اقتصاد نوظهور در سرتاسر جهان رقابت کند. موفقیت‌های پادشاهی عربستان سعودی در عرصه های مختلف، واکنش‌های نخبگان و ملت ایران را که از نظام خود رضایت ندارند برانگیخته است؛ زیرا نظام ایران از لحاظ امکانات، چیزی از عربستان سعودی کم ندارد اما با این همه، انزوا، تحریم و فشارهای گوناگون، شرایط اقتصادی و معیشتی اسفناکی برای ایران رقم زده است. با این تحلیل می توان دریافت که الگوی عربستان سعودی تا چه اندازه ای می تواند بر نظام ایران و تداوم سیاست‌های داخلی و خارجی تأثیر بگذارد.

در این پژوهش به مطالبی که بیشترین بازدید و نظرات را به خود اختصاص داده و نیز مهمترین مقالات و تحلیلهایی که بعد از بازگشت روابط میان دو کشور منتشر شده، استناد شده است. محتوای این مطالب عبارتند از: (۱) نظرات خوانندگان ذیل بیانیه عربستان سعودی در مورد میدان گازی آرش. (۲) مقالات، نظرات و تحلیلهای در مورد افزایش نقش پادشاهی عربستان سعودی در حل بحران اوکراین. (۳) نظرات کارشناسان، نخبگان و کاربران ایرانی شبکه های اجتماعی در مورد توسعه در پادشاهی عربستان سعودی و الگوی عربستان سعودی. (۴) نظرات کاربران ایرانی، ذیل ویدئویی که خالد الشنیف گزارشگر ورزشی عربستان سعودی از زمین بازی ورزشگاه آزادی هنگام بازی تیم فوتبال النصر عربستان سعودی با تیم پرسپولیس در رقابتهای قهرمانی آسیایی انتقاد می کرد. محتوای این مطالب که در بازه زمانی ماه ژوئن و سپتامبر ۲۰۲۳ میلادی منتشر شده، مورد تحلیل قرار گرفته است تا یک رهیافت واقعی تری در مورد موضع ایرانیان در قبال تحولات کنونی عربستان سعودی و تأثیر این نظرات و موضع گیریها در روابط میان دو کشور، ارائه گردد.

نخست: موضعگیریها و نظرات نخبگان ایران در قبال تحولات کنونی در عربستان سعودی

بعد از احیای روابط عربستان سعودی و ایران، نشانه هایی دیده شد مبنی بر اینکه دید مردم ایران نسبت به عربستان سعودی تغییر کرده است.

نخبگان و افکار عمومی در ایران با دید مثبت تری به موضوعات مرتبط با عربستان سعودی توجه نشان دادند. با استناد به نظرات نخبگان و توده مردم در رسانه های گوناگون و مخصوصا شبکه های اجتماعی می توان ماهیت تصویری که از عربستان سعودی در ذهن ایرانیان شکل گرفته است را مورد بررسی قرار داد.

یک. کارکرد سیاسی عربستان سعودی در داخل و خارج

از مطالب مورد مطالعه چنین بر می آید که کارکرد سیاسی عربستان سعودی در داخل و خارج از کشور مورد توجه و پسند نخبگان و همچنین توده مردم ایران قرار گرفته است و این مسأله واضح است که افکار عمومی به نحو قابل ملاحظه ای تحت تأثیر جوانب گوناگون کارکرد سیاسی عربستان سعودی قرار گرفته است که از مهمترین آنها عبارتند از:

الف. نقش دیپلماتیک عربستان سعودی در حل و فصل مناقشات بین

المللی: به خوبی می توان دریافت که دیدگاهی در ایران شکل گرفته است مبنی بر اینکه عربستان سعودی توانسته است در روابط گوناگون خود در سطح بین الملل به گونه ای سرمایه گذاری کند که به نفع منافع ملی آن تمام شود. و این مهم به برکت بینش رهبری جوان پادشاهی عربستان سعودی یعنی ولیعهد محمد بن سلمان محقق شده است که تیمی از نخبگان علمی را در کنار خود دارد. در نظرات خوانندگان، بر شایستگی نخبگان عربستان سعودی و سطح دانش و سواد آنها تأکید شده است که آنها قادر ساخته است در محافل بین المللی حضور یافته و در خارج به بهترین وجه از کشور خود نمایندگی کنند. و این تمجید از نخبگان در واقع تمجید از سطح و جایگاه آموزش در عربستان سعودی در مقایسه با ایران است. از جمله مسائلی که نخبگان ایرانی به آن توجه نشان می دهند، عملگرایی جریان حاکم در عربستان سعودی است که نقش برجسته ای در تحول و پیشرفت عربستان سعودی دارد. به عنوان مثال، نخبگان ایرانی، از دیپلماسی عربستان سعودی و نقش برجسته آن در حل و فصل مناقشات بین المللی و همچنین نشست صلح جده برای حل بحران اوکراین که با حضور نمایندگان ۴۰ کشور از جمله برزیل، انگلستان، هند، چین، ایالات

متحده، ترکیه، جنوب آفریقا و کشورهای اتحادیه اروپا برگزار شد، تمجید کرده اند. محمد مهدی مظاهری استاد دانشگاه برگزاری این نشست در جده را از چندین منظر بسیار مهم می داند: از جمله اینکه، این نشست از جمله نشستهای نادری است که یک کشور عربی با هدف میانجیگری در حل و فصل یک بحران بین المللی برگزار می کند. این در حالیست که در گذشته نقش این کشور عربی غالباً در بازیگری در سطح منطقه مانند جنگ فلسطین و اسرائیل، جنگ یمن، جنگ داخلی سوریه، انتقال قدرت در عراق و بحرانهای سیاسی در لبنان خلاصه می شد. به باور مظاهری، بر عهده گرفتن میزبانی یک نشست بین المللی برای پایان دادن به جنگ روسیه علیه اوکراین که از آن به نوعی جنگ کشورهای غربی با روسیه هم تعبیر می شود، یک نمونه جدید است و نشان از تلاش این کشور عربی برای برجسته کردن نقش خود در عرصه بین المللی دارد^(۱). در عین حال، محمد حسینی سفیر پیشین ایران در عربستان سعودی، عنوان کرد که نشست جده هرچند که موفق به حل بحران روسیه و اوکراین نشده است، اما برای عربستان سعودی یک پیروزی بزرگ به شمار می رود و توانست قدرتهای بزرگی همچون چین و قدرت‌های نوظهور در نظام بین الملل از قبیل هند، برزیل، آفریقای جنوبی را از بی طرفی منفی خارج کرده و به بازیگرانی با نقش بی طرف مثبت ارتقاء دهد. علاوه بر آن، نشست جده برای عربستان پرستیژ جهانی ایجاد کرد و منزلت ریاض را در نظام بین الملل افزایش داد؛ مخصوصاً که عربستان توانست چین را برای شرکت در این نشست قانع سازد؛ گفتنی است چین در نشست صلح دانمارک که برای خاتمه جنگ اوکراین تشکیل شده بود شرکت نکرد^(۲).

ب. الگوی مدرن گرایی و توسعه یافتگی: ایرانیان الگوی پیشرفت ایران یعنی برنامه های پنج ساله را با چشم انداز پادشاهی عربستان سعودی مقایسه کرده اند. برنامه های پنج ساله ایران نتوانسته است پیشرفت مورد نظر را محقق سازد در حالیکه چشم انداز عربستان، این کشور را در زمینه مدرنیزه شدن و توسعه چندین سال از ایران جلوتر قرار داده است؛ این در حالیست که هر دو کشور از ثروتهای کلانی برخوردارند. از نگاه

نخبگان ایرانی، عربستان سعودی توانسته است درآمدهای نفتی خود را در خدمت پیشرفت و مدرنیزه شدن به کارگیرد در حالیکه ایران از درآمدهای کلان نفتی خود چنین استفاده نکرده و فرصت مهمی را از دست داده است. علی قنبری نائب رئیس پیشین مجلس، معاون پیشین وزیر جهاد کشاورزی و عضو هیأت علمی دانشگاه "تربیت مدرس" در این باره می گوید: " ما ۱۵ سال از کشورهای همسایه عقب هستیم. ما در بهترین حالت، ۱۰ سال و در واقع ۱۵ سال از کشورهای اطراف خود مانند عربستان سعودی و ترکیه و غیره، عقب هستیم. واقعیت این است که تحولات در عربستان سعودی، سبب شده است که نخبگان ایرانی جریانهای محافظه کار را مورد انتقاد قرار دهند؛ این در حالیست که این جریانهای محافظه کار، همچنان درباره پادشاهی عربستان سعودی دست به سیاه نمایی می زنند و تلاش می کنند با وارونه جلوه دادن حقایق، پادشاهی عربستان سعودی را به عنوان یک کشور غیر پیشرفته و محافظه کار معرفی کنند.

ج. سیاست خارجی متوازن میان شرق و غرب: نخبگان ایرانی به اقدامات عربستان سعودی در زمینه سیاست خارجی، توجه نشان دادند و سیاستهای متوازن، روابط متنوع و سازنده عربستان با تمام طرفهای بین المللی، تنوع حامیان سیاسی و اقتصادی از جمله حفظ روابط تأثیرگذار با تمامی طرفهای رقیب و درگیر مانند چین، روسیه، ژاپن، هند، ایالات متحده و کشورهای اروپایی را قابل تحسین دانستند. و به استفاده عربستان سعودی از شرایط کنونی بین الملل برای تقویت منافع و تحقق استقلال خود اشاره کردند. محمود سریع القلم مشاور وقت حسن روحانی و استاد علوم سیاسی و روابط بین الملل در دانشگاه شهید بهشتی در مقاله ای به این مطلب می پردازد و می گوید: " شش کشور جایگاه مهمی در میان قدرت های میانی پیدا کرده اند: برزیل، عربستان، هند، آفریقای جنوبی، ترکیه و اندونزی. هر شش کشور هم با شرق کار می کنند و هم با غرب. همه آنها با روسیه هم روابط حسنه ای را حفظ کرده اند و مبنای این سیاست خارجی، حداکثر بهره برداری از امکانات همه قدرت های بزرگ است ضمن اینکه به این شش کشور توان بازیگری، چانه زنی و فضا سازی

می دهد". او همچنین به طور ناخودآگاه این سیاست خارجی عربستان را با سیاست خارجی ایران مقایسه می کند که با در پیش گرفتن نگاه به شرق، از غرب رویگردان شده است و به نظر می رسد که این سیاست در حل مشکلات و بحرانهای ایران توفیق چندانی نداشته است. در حالیکه عربستان سعودی فعالیتهای دیپلماتیک و حوزه مانور دهی خود را افزایش داده است و به عنوان یک طرف بازیگر در نظام بین الملل کنونی وارد می شود، ایران در یک فضای محدود که با نظام بین الملل و ارزشها و مبادی آن سر ناسازگاری دارد، می تواند فعالیت کند. لذا، عربستان سعودی به عنوان یک میانجی مهم در درگیریها، به عنوان یک بازیگر در گروه بیست و یک بازیگر منطقه ای که روسیه و چین تلاش دارند آن را در کنار خود داشته باشند، ایفای نقش می کند. این در حالیست که رئیسی به برزی از کشورهای آمریکای لاتین و برزی کشورهای آفریقایی سفر می کند تا راهی برای برون رفت از این انزوای بین المللی بیابد و اندکی از فشارهای ناشی از تحریمها را کاهش دهد^(۳).

د. تأثیرگذاری نقش منطقه ای عربستان سعودی: عربستان سعودی، به خاطر سیاست به صفر رساندن مشکلات و تنش زدایی و همکاری، مهمترین بازیگر منطقه ای از نظر ایران شد. علی بیگدلی کارشناس روابط بین الملل در روزنامه آرمان ملی می نویسد که "عربستان سعودی برای ایجاد تنوع و تعدد در منطقه می کوشد و تلاش دارد ساختار روابط در منطقه را نیز تغییر دهد"^(۴). کوروش احمدی دیپلمات پیشین نیز بر این باور است که عربستان سعودی این ظرفیت را دارد که به دروازه جهان عرب تبدیل شود. و از این رهگذر فرصت بی مانندی یافته است تا به طور مستقیم و یا غیر مستقیم بر خاورمیانه تأثیر بگذارد. بی تردید، سیاست داخلی و خارجی چنین کشوری بر تمام منطقه تأثیرگذار است. از سویی دیگر، نخبگان ایرانی، نظام را به خاطر نقش منطقه ای و هزینه کردن منابع کشور برای پروژه منطقه ای مورد انتقاد قرار می دهند و این نکته را یادآور می شوند که عربستان سعودی منابع کشور را به توسعه اقتصاد خود اختصاص داده است و به یک قدرت منطقه ای تأثیرگذار بدل شده

است. صادق کلام کنشگر سیاسی و استاد علوم سیاسی در دانشگاه تهران نیز می گوید: بعد از هفت سال جنگ در یمن و آن همه هزینه، تلفات یمنی ها و ویرانی کشورشان، عربستان مقتدرتر شده است. آیا نظام نباید پاسخگوی به هدر رفتن منافع ملی کشور در یمن باشد⁽⁵⁾؟

ه. افزایش اعتبار و تأثیر گذاری: نخبگان ایرانی به تلاشهای پادشاهی عربستان سعودی در زمینه قدرت نرم و بسیج تمامی امکانات در خدمت این هدف، به دیده تحسین می نگرند. و آن را با وضعیت ایران در سطح بین الملل مقایسه می کنند. از جمله موضوعات مورد بحث، دیپلماسی ورزش و تفریح است که به جذب ستاره های ورزش و برگزاری رخدادهای بین المللی ورزشی روی آورده است. علی فریدونی در روزنامه "ستاره صبح" به این مطلب می پردازد می گوید: "سعودی ها در تلاش برای تثبیت جایگاه خود به عنوان مقصد تفریحی - ورزشی پیشرو در منطقه خلیج فارس در حال رقابت با کشورهای همسایه هستند. او می افزاید: "سعودی ها در تلاشند تا از ورزش علی الخصوص فوتبال به عنوان ابزاری برای مشارکت در دیپلماسی با کشورهای جهان استفاده کنند".

و در مورد مقایسه هایی که میان دو کشور می شود می توان به اظهار نظر خالد الشنیف گزارشگر سعودی اشاره کرد که ورزشگاه آزادی را با باشگاههای سی سال قبل عربستان سعودی مقایسه کرده بود و تأیید گسترده ایرانیان در شبکه های اجتماعی را به دنبال داشت. الشنیف از کیفیت زمین بازی مسابقه که تیم ایرانی پرسپولیس و تیم سعودی النصر در رقابتهای دوره ای قهرمانی آسیا انتقاد کرده بود؛ زیرا کیفیت نامطلوب زمین موجب شد که به برخی بازیگران آسیایی وارد شود. جدول (۱) برخی از پاسخهای ایرانیان در مورد انتقاد الشنیف را آورده است.

جدول شماره (۱): نمونه هایی از نظرات کاربران ایرانی در تأیید گزارشگر

سعودی و انتقاد و تمسخر نسبت به نظام ایران

پاسخهایی در تأیید انتقادات الشنیف	پاسخهای کاربران ایرانی که در آن نظام ایران را به تمسخر گرفته اند
-----------------------------------	--

حقیقت چقدر تلخ است!	نظام ایران باید خجالت بکشد.
باید خون گریست.	من اصلا حرف او را قبول ندارم؛ ما ۱۰۰ سال به عقب برگشته ایم.
واقعا حرف درستی زده است.	ما هم واقعا تعجب می کنیم چطور قبول کردند که در این باشگاه بازی کنند؟ احتمالا مسأله سیاسی است زیرا آنها نخواستند که رابطه میان دو کشور بار دیگر تیره شود.
او به گوشه ای از درد ما اشاره کرده است.. هیچ چیز قابل قبولی وجود ندارد.	به محض اینکه پای تیم النصر و رونالدو به ایران رسید، بسیاری از عیبها برملا شد و باور کردیم که ما عقب مانده ترین کشور و ملت در همه زمینه ها هستیم.
اگر تنها ۳۰ سال عقب باشیم، بازهم چیزی نیست. ولی من باور دارم که ما خیلی بیشتر از اینها عقب مانده ایم.	اگر یک بازیکن که قیمتش چندین میلیون هست، فقط مچ پای او پیچ بخورد، تیم و کشورش به اندازه هزینه ساخت یک باشگاه برای درمانش مصرف می کنند.
در برابر حرف درست چه می توان گفت؟	واقعا عجیب است، چطور کنفدراسیون فوتبال آسیا اجازه داده است که در طویلله آزادی بازی برگزار شود.
بیا و همه جای ایران را ببین، دلت خون می شود.	ای گزارشگر، هر روز، نه یک بار بلکه هزار بار خدا را شکر کن که در این خرابه زندگی نمی کنی.
دقیقا، شاید بیش از این. ما چیزی غیر از این ورزشگاه نداریم.	قسم می خورم، من دو هفته قبل به دوستم گفتم که من افسوس می خورم که چرا در کشوری مثل عربستان سعودی به دنیا نیامده ام که تمام دغدغه پادشاه، آسایش و رفاه ملت است. اینجا حکومت فقط به کشتن ملت فکر می کند. ای دریغ و هزاران افسوس.

این گزارشگر چقدر با شخصیت است که می گوید ما فقط ۳۰ سال عقب هستیم. در واقع او خیلی به ما احترام گذاشته است.	کسی نباید ناراحت شود؛ چون او واقعا راست می گوید.
	او واقعیت را گفته است و ما نباید به او ناسزا بگوییم ^(۶) .

منبع: تهیه شده توسط پژوهشگر

از آنچه بیان شد چنین بر می آید که تحولات داخلی و خارجی در سیاست عربستان سعودی، مورد توجه و پسند نخبگان ایرانی قرار گرفته است. پادشاهی عربستان سعودی در محافل بین المللی حضور تأثیرگذاری داشته است و در ارائه ابتکارهای بین المللی و منطقه ای همگام با رویکردهای جامعه بین الملل و در راستای مقابله دسته جمعی با تهدیدها، نقش مهمی ایفا کرده است و سیاستهای آب و هوایی و طرح خاورمیانه سبز شاهی بر این مدعا است. علاوه بر آن، عربستان سعودی به پایتخت دیپلماسی منطقه ای و میانجی برای حل و فصل مناقشات بدل شده است.

دو. کارکرد اقتصادی

ملاحظه می شود که ایرانیان به مسائل اقتصادی پادشاهی عربستان سعودی که توانسته است اقتصاد و توسعه داخلی عربستان را پوشش دهد، توجه نشان داده اند و اقتصاد عربستان سعودی را با اقتصاد ایران مقایسه کرده اند که در موارد بسیاری با افسوس و ناامیدی همراه بوده است. در اینجا به مواردی که توجه ایرانیان را به خود معطوف داشته است اشاره خواهیم کرد:

الف. رشد اقتصادی و توسعه سرمایه انسانی: محمود سریع القلم مشاور وقت رئیس جمهور و استاد برجسته دانشگاهی با مطالعه درباره مشارکت هیأت پادشاهی عربستان سعودی در مجمع سالانه اقتصادی داووس ۲۰۲۳ میلادی، در مورد اقتصاد عربستان سعودی نظرات مثبتی بیان کرده است^(۷):

(1) خوش بینی و نگاه اطمینان بخش و مثبت آنها به آینده اقتصادی.

(2) سطح بالای زبان و تحلیل هیأت شرکت کننده که نشان دهنده کیفیت سرمایه انسانی و مخصوصاً آموزش در پادشاهی عربستان سعودی است.

(3) نرخ بالای رشد اقتصادی که در میان بالاترین میانگین های جهان قرار دارد (8.7%) و طرحهای سرمایه گذاری برای افزایش حجم دارایی و ذخایر پولی که در اوایل سال 2030 میلادی به 2 تریلیون دلار رسیده است.

(4) کسب جایگاه مهمی در بین قدرتهای میانی جهان که عبارتند از: برزیل، عربستان سعودی، هند، جنوب آفریقا، ترکیه و اندونزی؛ و در عین حال، حفظ روابط خوب با شرق و غرب.

در همین زمینه، علی قنبری استاد دانشگاه و نماینده پیشین مجلس شورای اسلامی توسعه در کشورش را با عربستان سعودی مقایسه کرده و می گوید: " ما حدود ۱۵ سال از کشورهای همسایه عقب هستیم. ما در بهترین حالت ۱۰ سال از آنها عقب هستیم و ولی اگر واقع بینانه تر بنگریم، ۱۵ سال از کشورهای اطرافمان مانند عربستان سعودی، ترکیه و غیره عقب مانده ایم."

وحید شقاقی کارشناس اقتصادی نیز می گوید: " اگر در این دهه (۲۰۲۰-۲۰۳۰) نتوانیم یک رشد اقتصادی بالا را رقم بزنیم، دیگر رسیدن به اقتصاد عربستان سعودی برایمان یک امر محال خواهد بود. او می افزاید: " عربستان سعودی وارد موج سوم دانایی شده است و دگرگونی های اساسی در اقتصاد دانش بنیان ایجاد کرده است. نظام ثروت آنها متحول شده و از مؤلفه های ثروت آفرین عصر دانایی نظیر اقتصاد مجازی، هوشمند، سبز و انرژی های تجدیدپذیر در حال بهره مندی است؛ این در حالیست که ما همچنان در تفکر موج دوم به سر می بریم.

اما درباره کیفیت آموزش و اهتمام به سلامت، احسان بدایغی روزنامه نگار می گوید: بر اساس نتایج آزمون پرلز درباره کیفیت آموزش در مدارس، ایران در میان ۵۷ کشور شرکت کننده در قعر جدول جای گرفته است و بجز کشورهای اردن، مصر، مراکش و جنوب آفریقا، بقیه از ایران پیشی گرفته اند و عربستان سعودی در مقایسه با ایران، جایگاهی برتر را از آن خود

کرده است. عربستان سعودی در حال برنامه ریزی است که تا سال ۲۰۳۰ میلادی جمعیت خود را به میزان ۵۰ درصد افزایش دهد؛ این در حالیست که ایران با اقداماتی چون ممنوعیت تستهای غربالگری جنین و مشکل ساختن دسترسی به امکانات کنترل باروری روی آورده است و در عین حال، بسیاری از سیاستگران ایرانی حاکمان عربستان سعودی را به واپسگرایی و جهالت متهم می کنند.

از این نوع اظهار نظرها آشکارا از خشم نخبگان ایرانی نسبت به اوضاع اقتصادی و انسانی کشورشان حکایت دارد و در مقابل، آنان الگوی توسعه اقتصادی عربستان سعودی را پسندیده اند و به این باور رسیده اند که میان آنها و اقتصاد عربستان سعودی یک شکاف عمیقی وجود دارد و از اینکه به خاطر تداوم شرایط کنونی نمی توانند در کوتاه مدت به سطح عربستان سعودی برسند، افسوس می خورند. علاوه بر نخبگان، توده جامعه نیز همان دیدگاه را دارد. به عنوان مثال، برخی از پروژه های توسعه ای و پیشرو عربستان بیش از ۵۰۰ هزار لایک گرفته اند (به جدول ۲ رجوع شود).

جدول (۲) مهمترین طرحهای توسعه ای عربستان سعودی و موضوعات مرتبط با آن که تحسین ایرانیان را در شبکه های اجتماعی برانگیخته است.

موضوع	تعداد پسندها
طرحهای توسعه ای در عربستان سعودی - مکعب طلایی ریاض	476000
شهر "لاین" عربستان سعودی، مدرن ترین شهر جهان	112125
ارزش دارایی های صندوق سرمایه گذاری عربستان سعودی به ۶۰۰ میلیارد دلار می رسد	17560
بیانیه عربستان سعودی درباره اینکه تنها عربستان سعودی و کویت در حوزه گازی آرش حق انحصاری دارند.	14482

1450	مقاله دکتر محمد السلمی رئیس مؤسسه "رسانه" در تارنمای عصر ایران با عنوان (رقابت الگوها در منطقه خاورمیانه).
4773	نشست صلح جده در مورد اوکراین- صفحه اینستاگرامی دویچه وله ⁽⁸⁾

منبع: تهیه شده توسط پژوهشگر

ب. سیاستها و برنامه های اقتصادی برای آینده: حجت میرزایی عضو هیأت علمی دانشکده اقتصاد در دانشگاه طباطبایی بر اساس مقایسه کارکرد سیاستهای اقتصادی عربستان سعودی می گوید: "انتخاب درست در حکمرانی اقتصادی، باعث می شود ما در ۱۵ سال دیگر به عربستان کنونی برسیم و اگر اشتباه کنیم یک سال و نیم دیگر از وضعیت کنونی پاکستان بدتر می شویم".

سیامک قاسمی ضمن تأیید نظر میرزایی می گوید: اگر همین امروز همه چیز در ایران تغییر کند، توسعه در اولویت کشور قرار گیرد و همه تحریمها هم لغو شود، بر اساس داده های بانک جهانی، اقتصاد ایران ۱۵ سال طول می کشد به اقتصاد امروز ترکیه برسد. واقعیتش را بخواهید، این شکاف دیگر پر شدنی نیست!⁽⁹⁾

و در مورد تفاوتها در سیاستها و برنامه ریزی برای آینده، خبرگزاری ایرانی سحام نیوز تلاشهای وزیر گردشگری عربستان سعودی در زمینه توسعه بخش گردشگری و سرمایه گذاری ۸۰۰ میلیارد دلاری در این بخش در طی ۱۰ سال را اقدامی درخور ستایش دانست. این در حالیست که افکار و سیاستهای وزیر گردشگری ایران از اعطای اینترنت باز و بدون فیلتر به گردشگران خارجی فراتر نمی رود و تلاش می کند سپاه پاسداران را قانع سازد که از گروگان گرفتن گردشگران دست بردارد! جدول زیر، بخشی از نظرات مثبت ایرانیان درباره رهبران و سیاستهای عربستان سعودی

در سایتهای ایرانی را نشان می دهد و از میزان استقبال ایرانیان از این موضوعات پرده بر می دارد (به جدول ۳ رجوع شود).

جدول (۳) بخشی از نظرات مثبت کاربران ایرانی در سایتهای ایرانی که شیفته رهبران و سیاستهای عربستان سعودی هستند.

نظرات	تعداد پسندها
او [ولیعهد] عربستان سعودی را به یک قدرت جهانی بدل کرده است اما ما همچنان دنبال فیلتر شکن هستیم.	3781
درود بر شاه وطن پرست آنها که به سرانجام و عواقب کارها فکر می کند.	359
محمد بن سلمان یکی از بهترین دیپلماتهای روزگار ما است.	143
درود بر پادشاه عربستان سعودی که درست فکر می کند.	16
خدایا! ما بن سلمان را دوست داریم و به او احترام می گذاریم ^(۱۰) .	30

در عین حال، مهدی پازوکی استاد اقتصاد در دانشگاه طباطبایی بر این باور است که ایران در دستیابی به اهداف اقتصادی دراز مدت توفیقی نداشته است. وی می گوید: " بر اساس چشم انداز بیست ساله ما باید اکنون قدرت اول جنوب غرب آسیا باشیم. نه تنها به این هدف نرسیده ایم بلکه فاصله ما با قطر، عربستان سعودی، امارات، ترکیه و حتی آذربایجان نیز بیشتر شده است." او با اشاره به موفقیتهای سرمایه گذاریهای صندوق توسعه ملی می گوید: " اعضای صندوق توسعه ملی باید به کشورهای نروژ، عربستان سعودی و کویت بروند و ببینند آنها چگونه این صندوقها را مدیریت می کنند"^(۱۱).

این صندوقها، عملاً موفق ترین و بزرگترین صندوقها در مدیریت دارایی ها در جهان است. عربستان طرعی دارد تا دارایی صندوق توسعه ملی خود را تا سال ۲۰۳۰ میلادی به ۲ تریلیون دلار برساند. این در حالیست که

علی رغم اینکه ایران یک کشور نفتی بزرگ است، اما صندوق توسعه آن هر سال به خاطر کمک به بودجه دولت کوچکتر می شود و اکنون چیزی جز چند میلیارد دلار در آن باقی نمانده است. این مسأله به روشنی تفاوت آشکار مدیریت و سیاستهای اقتصادی میان دو کشور را نشان می دهد.

ج. مبادلات تجاری با کشورهای بزرگ صنعتی: تعدادی از اقتصاد دانان و پژوهشگران ایرانی از حجم مبادلات تجاری کشورشان با کشورهای صنعتی بزرگ و صادر کننده فناوری مانند ژاپن و چین در مقایسه با حجم مبادلات تجاری عربستان سعودی با این کشورها، ابراز تأسف کرده اند؛ تا چه رسد به مبادلات با کشورهای اروپای غربی و ایالات متحده آمریکا که بعد از بازگشت تحریمها در ۲۰۱۸ میلادی مبادلات تجاری با این کشور کاملا قطع شد.

ابوالفضل کریمی پژوهشگر مسائل جهان عرب می گوید: حجم تبادلات اقتصادی میان عربستان سعودی و ژاپن از ۳۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ فراتر رفته است و با افزایش ۴۲ درصدی به رقم چشمگیر ۴۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ رسیده است که حدود ۴۰ میلیارد دلار آن (۳۹،۷۸) مربوط به صادرات عربستان به ژاپن می باشد. در پایان و در مقام مقایسه به ذکر این حقیقت تکان دهنده و تلخ اکتفا می کنیم که مجموع صادرات ژاپن به ایران در سال ۲۰۲۲ کمتر از ۵۰ میلیون دلار بوده است! و واقعا چنین حجم ناچیزی در حد تبادلات اقتصادی میان دو شرکت اقتصادی بزرگ هم نیست"^(۱۲).

از دیگر کسانی که این مسأله را مورد توجه قرار داده اند، احسان سلطانی اقتصاد دان، پژوهشگر و مشاور اقتصادی است. او می گوید: " ایران در زمینه تجارت جهانی حتی از کشورهای منطقه نیز عقب مانده است. این روند از چهار دهه قبل شروع شده است. حجم تجارت خارجی ایران در سال ۲۰۲۲ میلادی از یک چهارم تجارت خارجی عربستان سعودی، ترکیه و امارات نیز کمتر بوده است.

اما درباره حجم تجارت با دومین اقتصاد بزرگ جهان بعد از ایالات متحده یعنی چین، روزنامه ایرانی پیام اقتصاد به این نکته اشاره می کند که " حجم تبادل تجاری میان ایران و چین از ۱۴،۸ میلیارد دلار در سال امضای

تفاهمنامه ۲۵ ساله به ۱۶ میلیارد دلار افزایش یافته است". این در حالیست که در این بازه زمانی حجم مبادلات تجاری میان عربستان سعودی و چین از ۸۷ میلیارد به ۱۱۴ میلیارد دلار رسیده است و دیگر جای هیچ سخنی نمی ماند.

در همین زمینه، محمود صدری روزنامه نگار در روزنامه آرمان امروز تصریح می کند که مجموع مبادلات تجاری عربستان با چین از سیصد میلیارد دلار فراتر رفته و رقم آینده پانصد میلیارد پیش بینی شده است. این حجم از مناسبات با خرید انرژی و صدور کالا و خدمات و تکنولوژی همراه است که هم تأمین حداکثری منافع چین در نیاز به انرژی و هم احتیاج به بازار برای صدور کالاها را در بر دارد^(۱۳).

د. ثبات ارزش واحد پول و شاخص خوشبختی جامعه: یکی از کاربران شبکه اجتماعی ایکس، در شگفت از سقوط آزاد ارزش پول ایران و تأثیر آن بر کیفیت زندگی ایران در سالهای اخیر در پستی در شبکه ایکس با ذکر یک مثال نوشته است: با ۱۰۰ هزار ریال سعودی می توان ماشین بی ام دبلیو خرید اما با ۱۰۰ هزار ریال ایرانی فقط می توان باد لاستیک ها را تنظیم کرد.

محمود صدری روزنامه نگار در روزنامه آرمان امروز نیز جایگاه کشورش از لحاظ شاخص جهانی خوشبختی با جایگاه عربستان سعودی مقایسه می کند و با تعجب از تفاوت زیاد میان ثبات و خوشبختی میان دو جامعه می گوید: " بر اساس تازه ترین آمار شاخص جهانی خوشبختی، ایران در جایگاه ۱۰۱ قرار گرفت؛ در حالیکه عربستان سعودی جایگاه ۳۰ را از آن خود کرد".

ه. استقلال سیاسی و اقتصادی: مجید مرادی استاد دانشگاه می گوید: " یک عمر است ما شعار مرگ بر آمریکا را سر می دهیم و به عربستان سعودی طعنه می زنیم که شما وابسته به آمریکا هستید؛ اما چون نیک بنگری می بینی ما شدیم وابسته امریکا و این عربستان است که عملاً برای آمریکا شاخ و شانه می کشد و چین را وارد خاورمیانه کرده است. آنچه به عربستان سعودی استقلال سیاسی بخشیده اقتصاد قوی است نه شعار مبارزه با استکبار جهانی و آنچه استقلال ما را در میدان

عمل خدشه دار کرده است همین اقتصاد ضعیف است"^(۱۴).

و. فضای سرمایه گذاری و تفاوت در بهره گیری از دارایی ها: داوود سوری کارشناس برجسته اقتصادی و استاد پیشین دانشگاه اصفهان بر این باور است که: " سرمایه گذاری خارجی تنها با پول نیست و این نوع سرمایه گذاری در عربستان بسیار است. سرمایه گذاری در علم، توانمند سازی، مدیریت و مشارکت در زنجیره تولید کالاها، خدمات و آسایش بین المللی است. منظور او فضای جذب سرمایه گذاری است. و این همان است که عربستان سعودی به دنبال آن است و این همانی است که ما نداریم و نمی خواهیم داشته باشیم. خداوند کشور ما را از شر نادانی و دروغ حفظ کند."

پیمان مولوی کارشناس اقتصادی و استاد دانشگاه نیز با تأکید بر این مطلب می گوید: " فروش نفت عربستان: ۳۲۶ میلیارد دلار در سال؛ ۲۷ میلیارد دلار در ماه، ۸۷۶ میلیون دلار در روز؛ این در حالیست که ما به دنبال پول خودمان در صندوق بین المللی پول نفس نفس می زنیم"^(۱۵). در مقابل، ایران به خاطر تحریمها 4.5 تریلیون دلار را از دست داد. و در بخش معادن: عربستان سعودی در دو سال گذشته ۵۰ میلیارد دلار در بخش معدن سرمایه گذاری کرده است. ریاض در صدد درآمدهای خود را از صنعت معدن که هم اکنون به ۱۷ میلیارد دلار می رسد، تا سال ۲۰۳۰ میلادی به ۶۰ میلیارد دلار برساند.

در همین زمینه، سیامک قاسمی کارشناس اقتصادی می گوید: " در حالی که در ایران یک جماعت صف کشیده اند تا بالاخره بشارت آزادی ۷ میلیارد دلار پول در کره جنوبی را در بوق و کرنا کنند، در همین سال گذشته امارات و عربستان مجموعاً بیش از ۴۰ میلیارد دلار سرمایه گذاری مستقیم در کره جنوبی را شروع کردند. همچنین سال گذشته عربستان روزانه یک میلیارد دلار درآمد نفتی داشته است، یعنی این ۷ میلیارد دلار، درآمد یک هفته عربستان است. ای ایران! چقدر فقیر شده ای که ۷ میلیارد دلار برایت دستاورد شده است."^(۱۶)

مطالبی که بیان شد نشان می دهد که نخبگان ایرانی به اوضاع اقتصادی

کشورهای همسایه و مخصوصاً پادشاهی عربستان سعودی توجه دارند و گاهی نیز افسوس می‌خورند که چرا ایران که یک کشور نفتی کهن است از همسایه غربی خود یعنی پادشاهی عربستان سعودی این قدر عقب مانده است و از تفاوت در نوع تفکر و برنامه ریزی دراز مدت که کشور را از لحاظ رفاه و خوشبختی به این وضعیت اسفبار رسانده است، ابراز تأسف می‌کنند. سخن به همینجا خلاصه نمی‌شود بلکه آنان وضعیت کنونی ایران که علی‌رغم دم زدن از سیاستهای مقاومتی و استقلال سیاسی و اقتصادی اما در واقع دنباله‌رو و نیازمند غرب است را با شرایط پادشاهی عربستان سعودی مقایسه می‌کنند که با حفظ استقلال به مرحله تأثیرگذاری در جامعه بین‌الملل گام نهاده است.

سه. نظرها و موضع‌گیریهای مربوط به مسائل دینی و فرهنگی

در این مورد به چند مسأله می‌پردازیم که عبارتند از:

الف. رویکردهای روحانیون: تا پیش از توافق عربستان سعودی و ایران، نخبگان دینی ایران همواره از سیاستهای عربستان سعودی انتقاد می‌کردند و آن را "نقشه‌های آمریکایی و صهیونیستی" می‌دانستند. اما بعد از توافق پکن، ادبیات روحانیون حوزه و خطبای جمعه به طور محسوسی تغییر کرد و آنها از نزدیکی ایران و عربستان سعودی به عنوان راهی برای وحدت امت اسلامی و کنار گذاشتن اختلافات یاد کردند.

در این مورد به عنوان نمونه به تغییر ادبیات خطبه‌های نماز جمعه اشاره می‌کنیم؛ زیرا محتوای خطبه‌های نماز جمعه برای همه ائمه جمعه در سراسر کشور از قبل تعیین می‌شود؛ در نتیجه می‌توان گفت که خطبه‌های نماز جمعه سیاست و رویکردهای نظام را بیان می‌کند⁽¹⁷⁾.

حجت الاسلام حسن زومی در خطبه‌های نماز جمعه از توافق با عربستان سعودی استقبال و تأکید کرد که برنده اصلی از دشمنی ایران و عربستان سعودی آمریکا و اسرائیل بودند. او در عین حال، دولت پیشین یعنی دولت روحانی را به تخریب رابطه با این کشور همسایه متهم کرد. اما دولت رئیسی به عنوان یک دولت انقلابی با دیپلماسی همجواری این رابطه را ترمیم کرد. امام جمعه گلستان نیز توافق ایران و عربستان را

ناشی از قدرت منطقه ای ایران اسلامی دانست که نشان داد تلاشهای اپوزیسیون خارجی به سنگ خورده است. وی تأکید کرد که این توافق به نفع ایران و عربستان سعودی و به نفع تمام منطقه و جهان اسلام است. حجت الاسلام حسن ترابی نیز در خطبه های نماز جمعه بر این مطلب تأکید کرد که توافق میان ایران و عربستان سعودی، شکست سنگینی برای امریکا و اسرائیل است. حجت الاسلام اسماعیل کاظمی نیز با تأکید بر این نکته، این توافق را شکست خرابکاران داخلی و خارجی دانست⁽¹⁸⁾. در عین حال، خطبای دیگری نیز به این مطلب اشاره کردند که اگر این توافق به طور کامل و مطلوب اجرا شود، می تواند بستری مناسب برای شکل گیری اتحادیه کشورهای اسلامی باشد⁽¹⁹⁾. در کنفرانس امسال وحدت اسلامی حجت الاسلام شهریاری در سخنان خود به اهمیت همکاری ایران و عربستان اشاره کرد و گفت: "سومین اتفاق را می توان بازایجاد روابط سیاسی بین عربستان سعودی و جمهوری اسلامی ایران به عنوان مهمترین تحول به سوی همکاری و دوستی بین کشورهای اسلامی قلمداد کرد که نور امیدی در دل بیدارگران جهان اسلام شد که دو مدرسه سیاسی عقیدتی از نزاع دست برداشته و به سوی همکاری، اقدامات مؤثری را به انجام رسانیدند". او همچنین از رویکردهای تازه عربستان سعودی در مورد گفتمان روشنفکری دینی تمجید کرد⁽²⁰⁾. حجت الاسلام محسن حیدری عضو مجلس خبرگان، نزدیکی عربستان سعودی و ایران را به کنار گذاشته شدن -به قول او- جریان وهابی در عربستان ربط داد.⁽²¹⁾

لذا، می توان گفت که روحانیون موضعی همسو با حاکمیت اتخاذ کردند و این توافق را یکی از دستاوردهای "دولت انقلابی" دانستند و تأکید کردند که تخریب روابط با کشورهای همسایه به دلیل سوء مدیریت دولتهای گذشته بوده است. لذا، به احتمال زیاد تا زمانیکه نخبگان حاکم در ایران پشت این توافق باشند و راه حل بسیاری از مشکلات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را در اجرای این توافق جستجو کنند، روحانیون نیز همچنان از این توافق حمایت خواهند کرد. و به احتمال زیاد اگر حاکمیت ایران از عملیاتی سازی این توافق منصرف شود آنگاه روحانیون نیز از حمایت این

توافق عقب نشینی می کنند. چه هر مرحله اقتضائات خود را دارد.

ب. توجه به اصلاحات صورت گرفته در امور زنان و جوانان: حاکمان ایران دریافته اند که عموم ملت ایران تحت تأثیر الگوی عربستان سعودی قرار گرفته اند؛ مخصوصاً اصلاحاتی که در حوزه جوانان و زنان در عربستان سعودی انجام گرفته است مانند موافقت با رانندگی زنان، ورود زنان به ورزشگاهها، عدم الزام به استفاده از چادر و یا پوشش خاص و نیز استخدام زنان در تمامی بخشها منبع الهام برای زنان ایران شد و زنان ایرانی با مقایسه وضعیت خود با وضعیت زنان در عربستان سعودی، به نخبگان حاکم فشار آوردند. و اینگونه بود که حاکمیت از طریق تنش زدایی با عربستان سعودی تلاش کرد این نارضایتی داخلی را کاهش دهد تا بتواند همان قرائت دینی و فرقه ای خود را حفظ کند. البته بعد از قتل حکومتی مهسا امینی و به راه افتادن سیل اعتراضات جوانان و زنان علیه سیاست نظام، تغییری اندک در ادبیات و راهبردهای گفتمانی ایجاد شد. جدول زیر بخشی از واکنشهای مردم در این مورد را نشان می دهد (به جدول ۴ رجوع شود).

جدول (۴) قسمتی از نظرات ایرانیان که با مقایسه شرایط زندگی و اوضاع اقتصادی خود با عربستان سعودی، نارضایتی خود را ابراز می کنند.

نظرات	تعداد پسندها
خواهرم! حجابت! [ریشخند]	1170
هم و غم ما شده حجاب و اینکه با کدام پا وارد دستشویی شویم.	886
کاش من هم یک شهروند سعودی بودم	74
ما الان به خاطر یک تار مو مبارزه می کنیم	8
از دست این مسئولین، روزی هم می رسد که ما ایرانیها، شتر سوار بشویم ⁽²²⁾ .	23

منبع: تهیه شده توسط پژوهشگر

ج. مبارزه با افراط گرایی و تندروی: بر کسی پوشیده نیست که عربستان سعودی با تمام اشکال افراط گرایی فکری و دینی قاطعانه برخورد کرد و گفتمان نفرت پراکنی، تکفیر و حذف اقلیت های دینی و مذهبی را تا حد زیادی کم رنگ ساخت. لذا، این اقدام عربستان سعودی نیز منبع الهام ملت ایران قرار گرفت. این امر نخبگان دینی و روحانیون حوزوی ایران را که به تکفیر و حذف مخالفین خود کمر همت بسته اند، در تنگنا قرار داد. در نتیجه، حاکمان ایرانی ناچار ادبیات گفتمان خود را تغییر دادند و در بسیاری موارد ادبیات ملایم تری را در پیش گرفتند تا از عقل گرایی گفتمان جدید دینی عربستان سعودی عقب نمانند.

دوم: مهمترین جنبه های تأثیرگذاری در داخل ایران

نظر به رقابت میان پادشاهی عربستان سعودی و ایران به عنوان دو قدرت منطقه ای، تحولات داخلی هر یک از این کشورها در کانون توجه دیگری قرار می گیرد. و مردم این کشورها که از طریق رسانه های داخلی و بین المللی در جریان تحولات کشور رقیب قرار می گیرند، آن را با اوضاع کشور خود مقایسه می کنند و بدین سان افکار عمومی داخلی کشورها تحت تأثیر تحولات کشور رقیب قرار می گیرد. ایران و عربستان سعودی از برخی جهات مانند امکانات اقتصادی، مساحت جغرافیایی، هویت دینی و ماهیت محافظه کار هر دو جامعه شباهتهایی با یکدیگر دارند. این شباهتها سبب می شود که مباحثی در میان مردم مطرح شود مبنی بر اینکه شرایط زندگی در دو جامعه باید یکسان باشد. اما هر قدر تفاوت میان دو جامعه بیشتر باشد، این بحث ها سروصداهای بیشتری به راه می اندازد. از این رو، ایرانیان تمایل زیادی دارند که شرایط خود را با شرایط کشورهای همجوار خلیجی و مخصوصا پادشاهی عربستان سعودی مقایسه کنند. این فضای رقابتی میان ایران و عربستان سعودی سبب می شود که مردم ایران به اخباری که از ریاض و یا درباره ریاض دریافت می کنند، توجه نشان دهند. چون وضعیت مردم پادشاهی عربستان سعودی مشخص است؛ جامعه سعودی دهه هاست که از نعمت زندگی امن و باثبات برخوردارند و

در سالهای اخیر نیز شاهد دستاوردهای بسیار بزرگی در چارچوب چشم انداز ۲۰۳۰ بوده اند. از این رو می توان گفت که تأثیر این رقابت خود را در داخل ایران نشان می دهد؛ زیرا از چندین دهه بدینسو، اوضاع زندگی در جامعه ایران وخیم و وخیم تر می شود. و ملت ناراضی ایران به خاطر وضعیتی که بدان مبتلا شده اند، و گزینه های سیاسی که آنها را در فاز تقابل و دشمنی با بسیاری از کشورهای جهان قرار داده است، تأسف می خورند.

یک. بی اعتبار شدن روایت رسمی ایران درباره عربستان سعودی:

روایت رسمی در ایران برای مصرف داخلی و نیز روابط خارجی بر مقابله همیشگی با قدرتهای بیگانه به رهبری ایالات متحده که قصد ویرانی ایران را دارد و می خواهد با ساقط کردن نظام کنونی، یک حکومت دست نشانده مانند زمان شاه در ایران روی کار آورد، متمرکز است. طبق این روایت رسمی، ایران تحولات بزرگی را تجربه می کند و توانسته است علی رغم تحریمها خود را به عنوان یک قدرت در سطح منطقه و بین الملل معرفی کند. نظام ایران در این روایت خود فضای زیادی به پادشاهی عربستان سعودی اختصاص می دهد و آن را بخشی از توطئه غرب و منبع تروریسم می داند که توطئه ها علیه ایران در آنجا طراحی می شود. بر اساس روایت رسمی ایران، عربستان سعودی مزدور ایالات متحده است و علاوه بر اینکه از گروههای تندرو اپوزیسیون خارج نشین حمایت می کند، در تمام ائتلافهای ضد ایرانی مشارکت می کند.

واقعیت این است که روایت نظام درباره عربستان سعودی، عاری از حقیقت است و با واقعیت فاصله زیادی دارد. اما تحولات کنونی پادشاهی عربستان سعودی در تمامی زمینه ها، روایتی را که نظام ایران برای سیاه نمایی درباره عربستان به کار برده است، بی اعتبار ساخته است؛ به ویژه اینکه این روایت با نظرات و مقالاتی که نخبگان ایرانی در داخل منتشر می کنند، دستخوش تغییر می شود. و این به معنای پایان سلطه نظام بر افکار عمومی ایرانیان است و نظام دیگر نمی تواند افکار عمومی را در راستای سیاستهای خود علیه پادشاهی عربستان سعودی بسیج کند. پادشاهی عربستان سعودی در سالهای اخیر و مخصوصاً بعد از جنگ

روسیه و اوکراین، با برداشتن چندین گام عملاً ثابت کرد که روابط خود با آمریکا یک شکاف آشکاری دارد. از مهمترین این اقدامات می توان به مخالفت با خواست بایدن مبنی بر افزایش سقف تولید نفت و همچنین موافقت با امضای توافقنامه با ایران اشاره کرد که با میانجیگری چین یعنی بزرگترین رقیب آمریکا به بار نشست. اینگونه اقدامات نشان داد که پادشاهی عربستان سعودی در تمام رویکردهای خود منافع ملی واقعی خود را در اولویت قرار می دهد نه اینکه تنها از منافع ملی دم بزند. این مسأله، روایت رسمی ایران را بی اعتبار ساخت که همواره برای سرپوش گذاشتن بر ناکامیهای خود، عربستان سعودی را دنباله رو آمریکا می خواند و برای اینکه دستاوردهای عربستان سعودی را کم اهمیت جلوه دهد، آنها را صرفاً حاصل کمک غربیها می داند. از سویی دیگر، توقف سیاه نمایی های رسانه ای که از ثمرات توافق با عربستان سعودی بود، تهران را بر آن می دارد که دیگر مشکلات داخلی خود را به حاصل توطئه بیگانگان و مخصوصاً عربستان سعودی نداند. در مقابل، موفقیت‌های عربستان سعودی در عرصه های مختلف از این واقعیت پرده برداشت که مشکلات ایران ناشی از سیاست‌های نادرست داخلی و خارجی است. و واقعیت با روایت رسمی ایران که تمام مشکلات را به گردن خارجی ها می اندازد، فاصله بسیار دارد.

دو. برگ فشار غیر مستقیم علیه نظام ایران:

معمولاً شرایط نامساعد جوامع، مردم را به سوی نارضایتی سوق می دهد. اما مقایسه وضعیت یک جامعه با جوامع دیگری که از لحاظ امکانات و توانمندیها در یک ردیف قرار دارند اما از شرایط بهتری برخوردارند، این نارضایتی را بیشتر می کند و مردم خشمگین، رهبران خود را مسئول این همه مشکلات می دانند. حال، هر قدر که موفقیت‌های عربستان سعودی ادامه یابد، به همان اندازه نارضایتی مردمی در ایران افزایش می یابد؛ به ویژه اینکه در سایه سرازیر شدن اخبار مربوط به موفقیت‌های عربستان سعودی که در کانون توجه جهانیان قرار گرفته است و در عصر پیشرفت

فناوری و تعدد کانالهای ارتباطی، برای نظام ایران بسیار سخت است که همچنان درباره عربستان سعودی به سیاه‌نمایی ادامه دهد و یا اینکه تلاش کند بر موفقیت‌های عربستان سعودی سرپوش گذارد. و از همه مهمتر اینکه برخی از ایرانیان که برای ادای مناسک حج و عمره به عربستان سفر می‌کنند، با چشم خود بازتاب این موفقیت‌ها را در نحوه مدیریت و ارائه خدمات می‌بینند. همچنین، بازتاب این تحولات در رخدادهای ورزشی که تیم‌های دو کشور به مصاف هم می‌روند و ستاره‌های جهانی در آن شرکت دارند، نیز خود‌نمایی می‌کند. مثلاً، در مسابقه میان تیم النصر سعودی و تیم ایرانی پرسپولیس شاهد بودیم که ایرانیان چگونه به استقبال کریستیانو رونالدو ستاره جهانی شتافتند.

شبکه‌های اجتماعی بزرگترین پنجره‌ای است که ایرانیان از راه آن به تحولات عربستان سعودی نگاه می‌کنند و بیشترین نظرات آنها حاوی انتقاد از رهبران نظام ایران است. در این زمینه، مهمترین مشکل نظام ایران این است که همچنان در خم یک کوچه بعد از پیروزی انقلاب ۱۹۷۹ مانده است. یعنی همان زمان که فضای انقلابی در اوج خود بود و انقلابیون، الگویی برگرفته از ارزش‌های اخلاقی و دینی ارائه کردند که با بیدادگری و فساد مبارزه می‌کند و به مردم ایران وعده داد که آینده‌ای بهتر از وضعیت زمان شاه را تجربه خواهند کرد. اما بعد از گذشت چهار دهه، مشخص شد که نظام در تحقق تمام وعده‌هایش ناکام مانده است. و نسل‌های نو نیز چیزی جز فلاکت نظام کنونی را تجربه نکرده‌اند. و حتی نسلی که زمان شاه را دیده بود، اکنون برای آن روزها افسوس می‌خورند و آرزو می‌کنند که آن دوران بازگردد. این بدان معنا نیست که در ایران هیچ‌کسی نسبت به پادشاهی عربستان سعودی انتقاد ندارد. اما در میان ملت ایران، مخالفین عربستان در مقایسه با افرادی که شیفته الگوی توسعه عربستان هستند بسیار کم هستند. جدول زیر گوشه‌ای از این انتقادات را نشان می‌دهد که بسیار کم‌مورد پسند کاربران قرار گرفته است. این در حالیست که در جدول‌های قبلی که به نظرات مثبت ایرانیان اختصاص داشت، بسیار زیاد مورد پسند کاربران قرار گرفته بود.

جدول (5) گوشه ای از نظرات ایرانیان مخالف عربستان سعودی و میزان همراهی آن را نشان می دهد

تعداد پسندها	نظرات منفی
168	حجاج به عربستان سعودی می روند و بودجه مورد نیاز آن را تأمین می کنند.
83	عربستان سعودی توانست با مکعب تاریخی خود [کعبه] دارایی های مسلمانان را غارت کند و اکنون برای غارت اموال غیر مسلمانان برنامه ریزی می کند.
22	برای بستن سفارت اقدام خواهیم کرد
3	عربستان سعودی باز هم جسارت کرد.
1	هر قدر هم که پیشرفت کند، بازهم پرورشگاه تروریسم و داعش است.
14	به جایی رسیدیم که حسرت شرایط یک کشور کوچک در نقشه جغرافیا را می خوریم
360	سعودی ها بهشت جاویدان نمی سازند بلکه یک قفس خوب می سازند.
17	ما اصلا به عربستان سعودی حسادت نمی کنیم. آنها فقط کعبه و حرم پیامبر را دارند. به کوری چشم آنها دو هزار تا سه هزار ضریح می سازیم. ⁽²³⁾

منبع: تهیه شده توسط پژوهشگر

با توجه به آنچه بیان شد می توان گفت که توجه ایرانیان به الگوی عربستان سعودی یکی از عوامل خارجی بود که به طور غیر مستقیم در شکل گیری اعتراضات نقش داشت. و اگر نخبگان حاکم همچنان به ادامه رهیافت شکسته خورده خود اصرار ورزند و برای برون رفت از تنگنای اقتصادی چندین ساله دست به یک تغییر واقعی نزنند، هیچ بعید نیست که در آینده نیز شاهد چنین اعتراضاتی باشیم. همین وضعیت یعنی رقابت الگوها در طول جنگ سرد میان اتحادیه جماهیر شوروی و ایالات متحده نیز روی داد. در حالیکه چشم انداز ۲۰۳۰ آرزوی سعودی را جامه عمل می

پوشاند، ایرانیان با سختیهای زندگی دست و پنجه نرم می کنند و از آینده ای نامعلوم نگرانند.

سه. نیروی پیشرانی برای اصلاح سیاستها و تغییر رویکردها:

تحولات کنونی عربستان سعودی، به افزایش مطالبات اصلاح گرایانه داخل ایران منجر شده است؛ منظور ما مشخصا به جریان اصلاح طلب محدود نمی شود بلکه همه افرادی که خواهان اصلاح طلبی حتی از داخل جریان محافظه کار هستند را نیز شامل می شود. شرایط رقت بار و وخیم تر شدن مشکلات سبب می شود که فریادهای اصلاح طلبانه مردم بلند شود که خواهان سیاست خارجی متوازنی هستند تا با عادی سازی روابط با غرب برای برداشتن تحریمها تلاش کند و ایران بتواند با پیوستن به اقتصاد جهانی بسیاری از برنامه های اقتصادی و طرحهای توسعه ای که به حالت تعلیق در آمده را دنبال کند. مسلما، جریان اصلاح طلب از تغییراتی که پادشاهی عربستان سعودی در سیاست خارجی خود و مخصوصا در قبال ایالات متحده در پیش گرفته است، غفلت نخواهد کرد و در بگومگوها با جریان محافظه کار به الگوی عربستان سعودی استناد خواهد کرد. و احتمالا واکنشهای اخیر مقدمه ای برای روی دست گرفتن این گزینه ها است تا همانطور که قبلا نیز رخ داد، آن را به نام خود تمام کند. و یا اینکه برای تحکیم سلطه و تداوم روایت خود که مسئولیت تمام شکستها را متوجه قدرتهای خارجی می دانند، سیاستهای محافظه کارانه را تشدید کند که این امر می توان در دراز مدت به خشونت منجر شود. به هر روی، بازتاب الگوی عربستان سعودی به طور مستقیم یا غیر مستقیم در فضای داخلی ایران همچنان طنین انداز خواهد بود.

چهار. تقلید از الگوی سعودی و امکان استفاده از آن:

در حالیکه نظام به خاطر وخامت اوضاع معیشتی، با یک بحران داخلی بغرنجی دست به گریبان است و همچنین در روابط با کشورهای جهان و قدرتهای منطقه ای نیز با یک بحران دست و پنجه نرم می کند، این امکان وجود دارد که در پی افزایش خشم مردمی و مطالبات داخلی روز افزون مبنی بر اینکه عربستان سعودی از ایران در همه زمینه ها چندین

گام جلوتر رفته است و نباید ایران از آن عقب بماند، نظام مخصوصا در زمینه اتخاذ سیاستهای حکیمانه، حکومتداری، برنامه ریزی اقتصادی، تحت تأثیر الگوی واقع گرایانه عربستان سعودی قرار گیرد. و این امکان نیز وجود دارد که تحت فشارهای دیدگاههای اصلاح طلبانه داخلی طرحهای علمی و دقیقی را روی دست گیرد و برای برون رفت ایران از مضمه کنونی برنامه ریزی کند. هرچند که از چندین جنبه این امر بعید به نظر می رسد، اما شاید نظام ایران به حکم ضرورت از الگوی اقتصادی پادشاهی عربستان سعودی پیروی کند. اما نباید از یاد برد که لازمه چنین امری این است که نظام باید بهای آن را بپردازد. ایران در سایه سیاستهای خصمانه شانس تنوع بخشیدن به شرکای خود را ندارد و در سایه تحریمها از دسترسی به دانش و فناوریهای روز که پیشران تمام طرحهای توسعه ای مدرن هستند، محروم است. همچنین، سایه ایدئولوژی همچنان بر تصمیم سازیهای ایران سنگینی می کند و این کشور را از رسیدن به پیشرفت و تحول باز می دارد.

پنج. امکان تأثیر گذاری بر گفتمان تندروانه:

الگوی "الهام بخش" و تجربه دینی اخیر عربستان سعودی در فرم تازه اش، و اصلاحات همه جانبه اجتماعی همچنان بر ملت و دولت ایران تأثیرگذار خواهد بود و این امر، حوزه و نخبگان دینی را تحت فشار قرار می دهد تا در گفتمان دینی مشی عقل گرایی را در پیش گیرد و با اصلاحات ریشه ای و عمیق همانند اصلاحات عربستان سعودی که توسعه، رنسانس، رفاه ملت و حقوق زن را بر تندوریهای دینی و فرقه گرایی مذهبی اولویت داده است، موافقت و همراهی کند.

برآیند

پر واضح است که علی رغم برخی صداهاى تندرو که با دید ایدئولوژی و مذهبی به این رابطه می نگرند، اما در کل، دیدگاه نخبگان ایرانی و همچنین افکار عمومی در ایران در مورد عربستان سعودی مثبت است. در این زمینه به مهمترین نتایج اشاره می کنیم که عبارتند از:

یک. جذابیت و تأثیرگذاری الگوی سعودی: در دهه اخیر، الگوی عربستان سعودی تا حد زیادی مورد توجه کشورهای منطقه و به طور خاص ایران قرار گرفته است. پادشاهی عربستان سعودی در مسیر توسعه داخلی و تقویت پرستیژ منطقه ای و بین المللی گامهای مثال زدنی برداشته است. و انتظار می رود که در آینده الگوی عربستان سعودی همچنان الهام بخش نخبگان و توده مردم در ایران باشد؛ زیرا عربستان سعودی الگویی برای تبدیل شدن به یک قدرت منطقه ای مهم در آینده روی دست دارد. این برنامه، عربستان را به عنوان یک مرکز مهم در سطح بین الملل مطرح می سازد که قدرتهای جهانی منافع خود را در آنجا می بینند. و اگر زمینه ورود جوانان ایرانی با ویزای گردشگری و یا دعوت از برخی فعالان پر مخاطب ایرانی شبکه های اجتماعی (اینفلوئنسرها) به عربستان سعودی برای حضور در برخی جشنواره ها مانند جشنواره ریاض و بازدید از شهر تاریخی العلا و غیره فراهم گردد، انتظار می رود که دیدگاه اقشار جامعه ایرانی نسبت به عربستان سعودی به طور قابل توجهی تغییر کند. و احتمالاً، زمان لازم است تا بازتاب این تصویر مثبت از پادشاهی عربستان سعودی در آثار ادبی و فرهنگی مانند داستان کوتاه، فیلم و سریالها خود را نشان دهد؛ البته به شرطی که نظام در مقابل این صداها اندکی مماشات از خود نشان دهد.

دو. تغییر تصویر کلیشه ای عربستان سعودی در ایران: به نظر می رسد که تصویر کلیشه ای از عربستان سعودی در میان نخبگان ایرانی در حال تغییر است. بررسی دیدگاههای نخبگان ایرانی حکایت از آن دارد که ایرانیان به الگوی عربستان سعودی توجه نشان داده و آن را پسند کرده اند. نخبگان ایرانی پادشاهی عربستان سعودی را یک کشور مدرن توصیف کرده اند که در مدیریت کشور و در تدوین برنامه های راهبردی طبق معیارهای روز رفتار می کند. و احتمالاً این تصویری است که بدون دخالت و سلطه نظام در ذهن آنها شکل گرفته است. بی تردید، احیای روابط میان دو کشور، برای ایرانیان این امکان را فراهم ساخت تا با آزادی بیشتری و به دور از محدودیت های نظام و به دور از تأثیر تبلیغات رسانه

ای نظام که همواره علیه عربستان سعودی دست به سیاه نمایی زده است، دیدگاه‌های خود را بیان کنند. به ویژه اینکه بسیاری از ایرانیان خواستار مدرن‌گرایی هستند و می‌خواهند که سایه سنگین ایدئولوژی از سر جامعه و مردم رخت بربندد.

سه. رسانه‌های غیر رسمی قدرت تأثیرگذاری بیشتری دارند: بی‌تردید شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌های غیر رسمی نقش مهمی در انتشار اخبار مربوط به پادشاهی عربستان سعودی و مقایسه آن با سیاست‌های نظام ایران ایفا کرده است. نظر به اینکه نظام بر اکثر شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌های غیر رسمی کنترلی ندارد، و این شبکه‌های اجتماعی، کانالی برای ارتباط میان داخل و خارج است و ارتباط میان نخبگان ایران با نخبگان عربستان سعودی را فراهم می‌سازد، دیدگاه‌ها به طور گسترده‌ای توسط این شبکه‌ها منتشر می‌شود. و انتظار می‌رود که این ارتباط در فضای مجازی گسترده‌تر شود؛ زیرا از یک طرف، تحولات در پادشاهی عربستان سعودی فضای مجازی را درنوردیده و مورد استقبال گسترده کاربران شبکه‌های مجازی قرار گرفته است. و از سوی دیگر، ایرانیان برای کسب اطلاع از الگوی عربستان سعودی و تحولات کنونی آن تمایل زیادی نشان می‌دهند. این امر این امکان را فراهم ساخته است که مردم ایران از طریق شبکه‌های مختلف اجتماعی و رسانه‌های غیر رسمی نظام را تحت فشار قرار دهد.

چهار. معتبر و پرمخاطب: علاوه بر مردم عادی، کارشناسان و مسئولین پیشین نظام و همچنین کنشگران ایرانی هم نظرات و دیدگاه‌های خود را در شبکه‌های مجازی منتشر می‌کنند. این امر نشان می‌دهد که این دیدگاه‌ها درباره عربستان سعودی در دسترس طیف گسترده‌ای از افکار عمومی قرار می‌گیرد. و از آنجا که این دیدگاه‌ها و نظرات مربوط به کشوری است که رقیب عربستان سعودی است، می‌تواند تأثیر شگرفی در مخاطبین داشته باشد؛ به ویژه اینکه این نظرات به نوعی بازتاب تحولات پادشاهی عربستان سعودی در دهه اخیر است. پادشاهی عربستان سعودی در مسیر توسعه داخلی و تثبیت جایگاه منطقه‌ای و

بین المللی پیشرفتهای چشمگیری داشته است. وانگهی، دیدگاهها و نظراتی که درباره عربستان سعودی مطرح می شود با استناد به آمار و شاخصها و معیارهای واقعی است و همین امر که دلیلی بر درستی این دیدگاهها است، سبب می شود که این دیدگاهها هرچه بیشتر در میان مردم منتشر شود.

پنج. بر ملا شدن شکاف توسعه میان عربستان سعودی و ایران:

کارشناسان و نخبگان ایرانی در بیان دیدگاههای خود در مورد پادشاهی عربستان سعودی، تحولات کنونی این کشور را با اوضاع داخلی ایران مقایسه کرده اند. این امر از یک واقعیت مهم پرده برداشته است و آن اینکه علی رغم اینکه هر دو کشور از منابع سرشار طبیعی و جایگاه مهم منطقه ای برخوردارند، اما در زمینه توسعه یافتگی تفاوت معناداری میان دو سوی خلیج خود را به وضوح نشان می دهد. در حالیکه پادشاهی عربستان سعودی گامهای بلند و پر شتابی به سوی آینده بر می دارد و خواسته ها و رفاه ملت خود را تأمین می کند و برای سوق دادن منطقه به سوی ثبات و پیشرفت نقش مهمی ایفا می کند، نظام ایران با پافشاری بر سیاستهای غیر واقع گرایانه ملت را در شرایط اسفبار معیشتی گرفتار کرده است. از سویی دیگر، عربستان سعودی به خاطر سیاستهایی که روی دست گرفته است، توانسته جایگاه منطقه ای و وجهه بین المللی خود را ارتقا دهد. تا جاییکه به قبله ای برای برگزاری کنفرانسهای بین المللی بدل شده است. اما سیاستهای ایران، این کشور را در انزوا قرار داده و ره آوردی جز تحریمها و فشارهای اقتصادی برای آن نداشته است؛ امری که اعتراضات مردمی و در نتیجه، عدم ثبات سیاسی را به دنبال داشته است. وانگهی، سیاستهای خارجی ایران بر بودجه این کشور فشار آورده و بار مضاعفی بر بودجه این کشور تحمیل کرده است. **در پایان**، می توان گفت که احیای روابط میان عربستان سعودی و ایران، این شرایط را فراهم ساخت که ایرانیان با دید واقع بینانه تری به عربستان سعودی بنگرند و این گشایش فرصتی را فراهم ساخت تا مردم ایران با دید واقع بینانه و بدون تعصب به تحولات کنونی پادشاهی عربستان

سعودی نگاه کنند و آن را با اوضاع سخت و بغرنج معیشتی در ایران مقایسه کنند. با توجه به علاقه ای که مردم ایران به الگوی عربستان سعودی و دستاوردهای آن نشان می دهند، عربستان سعودی یک فاکتور مهم تأثیرگذاری غیر مستقیم بر ایران در اختیار دارد. واقعیت این است که سیاستها و موفقیت‌های داخلی و خارجی عربستان، نظام ایران را به طور معنا داری در تنگنا قرار داده است. در طی سالیان اخیر، پادشاهی عربستان سعودی توانسته است با ارتقای جایگاه اقتصادی و سیاسی خود، به بزرگترین بازیگر منطقه ای و مهمترین بازیگر و شریک مورد نظر قدرتهای بزرگ بدل شود. همچنین در سطح خارجی، عربستان سعودی توانسته است ضمن حفظ استقلال، شراکتهای خود را تنوع بخشد. این در حالیست که ایران تمام تخم مرغهای خود را در سبد روسیه و چین گذاشته است. حال، نظر به اینکه نخبگان و توده مردم ایران به سیاست عربستان سعودی توجه نشان داده اند این امکان وجود دارد که نظام ایران به تغییر سیاست خود و الهام گرفتن از الگوی عربستان سعودی در زمینه به صفر رساندن مشکلات و تحقق اهداف اقتصادی و علمی رغبت نشان دهد. پس می توان گفت که الگوی توسعه ای عربستان سعودی به منزله یک برگ فشار قدرتمندی بر نظام ایران است و احتمالاً بتواند نظام را وادار سازد تا نسبت به برخی سیاستها و رویکردهای تندروانه داخلی و خارجی خود تجدید نظر کند؛ در غیر این صورت نظام در آینده با بحران بسیار بزرگی روبرو خواهد شد که به جایگاه منطقه ای و بین المللی آن نیز آسیب می زند.

منابع و مراجع

- (1) صد آنلاین، حاشیه هایی مهمتر از متن، پیام نشست صلح به ایران (۱۷ مرداد ۱۴۰۲ ه.ش)، تاریخ بازدید: ۲۵ ژانویه ۲۰۲۴ <https://gu.pw/hJqt0Cy>.
- (2) دیپلوماسی ایرانی، پیروزی بزرگ برای عربستان: گفتمان مولد؛ دستاورد نشست جده برای جنگ اوکراین، (۱۷ مرداد ۱۴۰۲ ه.ش)، تاریخ بازدید: ۲۵ ژانویه ۲۰۲۴ <https://gu.pw/NxlLUm۱>.
- (3) ویب سایت دکتر محمود سریع القلم، در داووس چین ۲۰۲۳ چه گذشت؟، (۳ جولای ۲۰۲۳ م)، تاریخ بازدید: ۲۴ ژانویه ۲۰۲۴ <https://gu.pw/SIKigMR>.
- (4) آفتاب، می خواهد پایان جنگ اوکراین به نام بن سلمان تمام شود، (۱۰ مرداد ۱۴۰۲ ه.ش)، تاریخ بازدید: ۲۳ ژانویه ۲۰۲۴ <https://gu.pw/AOJ۹TL۱>.
- (5) حساب کاربری صادق زیبا کلام در شبکه اکس، (۱۹ ژوئن ۲۰۲۳ م)، تاریخ بازدید: ۲۳ ژانویه ۲۰۲۳ <https://gu.pw/YUVbNrv>.
- (6) پلتفرم اینستاگرام، [@Hatricknews](https://www.instagram.com/Hatricknews)، (۲۰ سپتامبر ۲۰۲۳)، تاریخ بازدید: ۱ اکتبر ۲۰۲۳، <https://gu.pw/CSfYYtQ>.
- (7) ویب سایت دکتر محمود سریع القلم، در داووس چین ۲۰۲۳ چه گذشت؟، همان.
- (8) پلتفرم اینستاگرام، [@picopry](https://www.instagram.com/picopry)، (۱۳ ژوئن ۲۰۲۳)، تاریخ بازدید: ۱ اکتبر ۲۰۲۳، <https://gu.pw/GxUW۴Mr>، همچنین: حساب کاربری اینستاگرام، [@mohamad.baztab](https://www.instagram.com/mohamad.baztab)، (۲۱ ژوئن ۲۰۲۱)، تاریخ بازدید: ۱ اکتبر ۲۰۲۳، <https://gu.pw/dvQ۲uYn>، ر.ک: حساب کاربری اینستاگرامی، [@akharinkhabar](https://www.instagram.com/akharinkhabar)، بیانیه یکجانبه عربستان: «میدان آرش» صرفاً متعلق به ما و کویت است، (۳ آگست ۲۰۲۳)، <https://gu.pw/Ru.XIFC>، ر.ک: صفحه اینستاگرامی، [https://gu.pw/g۳uaPFC](https://www.instagram.com/g۳uaPFC)، ر.ک: حساب کاربری اینستاگرامی، [@dw_persian](https://www.instagram.com/dw_persian)، (۵ آگست ۲۰۲۳)، تاریخ بازدید: ۱ اکتبر ۲۰۲۳، <https://gu.pw/cs0۰rp۲>.
- (9) یک واقعیت غم انگیز/ قاسمی: اقتصاد ایران ۱۵ سال طول می کشد به اقتصاد امروز عربستان برسد» (۱۲ تیر ۱۴۰۲ ه.ش)، تاریخ بازدید: ۲۳ ژانویه ۲۰۲۳ م، <https://gu.pw/AbSEyAR>.
- (10) حساب کاربری اینستاگرامی، [@picopry](https://www.instagram.com/picopry)، (۱۳ ژوئن ۲۰۲۳)، تاریخ بازدید: ۲۹ نوامبر ۲۰۲۳، <https://gu.pw/GxUW۴Mr>.
- (11) دریا کنار، پازوکی، اقتصاددان: از فروردین ۱۴۰۱ تا الان ارزش پول ملی نصف شده (۲۳ ژوئن ۲۰۲۳ م)، تاریخ بازدید: ۲۴ ژانویه ۲۰۲۴ <https://gu.pw/RWPvuqM>.
- (12) انصاف، ژاپن - عربستان و دستان پر از هیچ ما، (۷ مرداد ۱۴۰۲ ه.ش)، تاریخ بازدید: ۲۴ ژانویه ۲۰۲۴ <https://gu.pw/۰lrcAmO>.
- (13) آرمان امروز، دیپلماسی محدود، (۲۵ تیر ۱۴۰۲ ه.ش)، تاریخ بازدید: ۲۳ ژانویه ۲۰۲۴ <https://gu.pw/Nes.mxl>.
- (14) صدای جویا، میان ریال ما و ریال عربستان تفاوت از زمین تا آسمان، (۲۹ اردیبهشت ۱۴۰۲ ه.ش)، تاریخ بازدید: ۲۴ ژانویه ۲۰۲۴ <https://gu.pw/gS.XDV۹>.
- (15) بهار نیوز، این متن کوتاه فرق ایران و عربستان را نشان می دهد، (۱۲ مرداد ۱۴۰۲ ه.ش)، تاریخ بازدید: ۲۳ ژانویه ۲۰۲۴ <https://gu.pw/۹potXhi>.
- (16) پلتفرم ایکس، [@SiamakGhassemi](https://www.instagram.com/SiamakGhassemi)، (تاریخ آخرین به روز رسانی ۱۰:۴۸ م - ۳۰ می ۲۰۲۳ م)، تاریخ بازدید: ۲۴ ژانویه ۲۰۲۴ <https://gu.pw/emlwuLO>.
- (17) دکتر معتصم صدیق، و دکتر محمد الصیاد، خطبة الجمعة في إيران.. تدبیر السیاسة وتسییس الدین، رصانة، ۰۵ مارس ۲۰۲۰ م (تاریخ بازدید: ۲۹ اکتبر ۲۰۲۳ م) <https://bit.ly/۳F0mQpe>.
- (18) قطر، واکنش ائمه جمعه شهرستان های استان تهران به توافق ایران و عربستان، ۱۵ مارس ۲۰۲۳ م (تاریخ بازدید: ۲۶ اکتبر ۲۰۲۳ م) <https://bit.ly/۳ZmuZYK>.
- (19) مهر نیوز، امام جمعه گرگان: توافق ایران و عربستان موجب شکل گیری اتحادیه ممالک اسلامی می شود، ۱۴ مارس ۲۰۲۳ م (تاریخ بازدید: ۲۵ اکتبر ۲۰۲۳ م) <https://bit.ly/۳JNc۰Rg>.

(20) خبرگزاری ایسنا، حجت الاسلام شهریاری در سی و هفتمین کنفرانس بین المللی وحدت اسلامی: آغاز روابط بین ایران و عربستان نویدبخش صلحی پایدار و همکاری بادوام در منطقه است، ۱۰ اکتبر ۲۰۲۳م (تاریخ بازدید: ۳۱ اکتبر ۲۰۲۳م). <https://bit.ly/۳FAH۳hL>

(21) حوزه نیوز، عضو مجلس خبرگان رهبری: وهابیت و سلفیت حتی در عربستان هم کنار گذاشته شد، ۱۰ اکتبر ۲۰۲۳م (تاریخ بازدید: ۳۱ اکتبر ۲۰۲۳م). <https://bit.ly/۴۰۱AIAo>

(22) حساب اینستاگرامی، @picopry، (۱۳ ژوئن ۲۰۲۳)، تاریخ بازدید: ۲۹ فوریه ۲۰۲۳، <https://۲u.pw/>، <https://۲u.pw/dvQ۲uYn>، [GxUW۴Mr](https://۲u.pw/GxUW۴Mr)، همچنین: حساب اینستاگرامی، @mohamad.baztab، مدرنترین شهر جهان!!! عربستان سعودی دنیا رو شوکه کرد!!! نظر، (۲۱ جولای ۲۰۲۳)، تاریخ بازدید: ۲۹ فوریه ۲۰۲۴، <https://۲u.pw/dvQ۲uYn>

(23) حساب اینستاگرامی، @picopry، رفتن کریس رونالدو و کریم بنزما به عربستان بخشی از همین پروژه عربستان، (۱۳ ژوئن ۲۰۲۳)، تاریخ بازدید: ۲۹ فوریه ۲۰۲۳، <https://۲u.pw/GxUW۴Mr>، همچنین: حساب اینستاگرامی، @mohamad.baztab، مدرنترین شهر جهان!!! عربستان سعودی دنیا رو شوکه کرد!!! نظر، (۲۱ جولای ۲۰۲۳)، تاریخ بازدید: ۲۹ فوریه ۲۰۲۴، <https://۲u.pw/dvQ۲uYn>

